

Ірина Войцехівська

АРХІВОЗНАВСТВО У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ВОЛОДИМИРА ІКОННИКОВА

Серед плеяди видатних вітчизняних істориків другої половини XIX — початку ХХ ст. одне з почесних місць належить Володимиру Степановичу Іконникову — професору Київського університету св. Володимира, одному з перших академіків ВУАН, глибокому досліднику історичного минулого нашого народу. Діапазон його наукових інтересів охоплює проблеми історії України та Росії, джерелознавства та історіографії, архівознавства та книгознавства, історії науки, культури й освіти, історії суспільно-політичних рухів тощо.

Наукова спадщина вченого складає понад 250 наукових праць, які й нині не втратили свого значення. Вони привертають увагу дослідників величезним інформаційним потенціалом, насиченістю фактичними даними, багатством ідей, цінним довідково-бібліографічним матеріалом.

Чільне місце у науковому доробку вченого займає його фундаментальна праця "Опыт русской историографии", що за життя автора була видана у двох томах (4-х книгах)¹. І хоча ця праця являє собою передусім грунтовний огляд різнопланових джерел та літератури з проблем розвитку історичної науки в цілому, джерелознавчих галузей знань, теоретичного та загального джерелознавства тощо, вона має непересічне значення і в галузі вивчення історії архівної справи, створення та комплектування архівів, розвитку архівістики як науки.

Під "архівом" Іконников розумів "місце зберігання державних документів та справ різних відомств або родових паперів".

Знавець вітчизняних та зарубіжних архівів, історії архівного будівництва, шляхів та засобів комплектування архівних установ, Іконников провів грунтовний огляд комплексу архівів Росії від центральних державних до губернських, міських, монастирських, приватних та особових. Вчений висвітлив всю структуру архівного будівництва в Росії на сучасний йому період і торкнувся найбільш відомих архівів зарубіжжя.

Однак, вчений не виділив матеріал щодо архівістики в окрему підсистему, а подав його у 2-х книгах первого тому "Опыта", проводячи, як правило, огляд архівів і аналіз іхньої документальної бази разом з оглядом бібліотек та музеїв відповідного рангу.

Таким чином, проблеми архівознавства і, зокрема, історія архівної справи висвітлюється вченим у перших трьох розділах другого відділу I книги 1 тому та у 6, 7 та 9 розділах продовження другого відділу II книги 1 тому "Опыта". Водночас зазначимо, що матеріали з архівістики зустрічаються і в інших розділах, в контексті аналізу проблем бібліотекознавства, музеознавства, літописознавства.

Крім зазначененої фундаментальної праці в арсеналі своего наукового доробку Іконников має небагато праць, предметом дослідження яких обрані окрім питання архівістики. Однією з них є стаття "Губернские учёные архивные комиссии (1884-1890)", що вийшла друком в "Университетских известиях"². В ній вчений проводить аналіз передумов та початків діяльності перших губернських вчених архівних комісій у Росії. Автор робить огляд діяльності 8 губернських вчених архівних комісій: Орловської, Тамбовської, Рязанської, Тверської, Костромської, Саратівської, Нижегородської та Таврійської.

VII. Видатні архівісти України

Розпочинає він висвітлення з передумов утворення губернських вчених архівних комісій, висвітлюючи велику роботу вчених та ентузіастів-аматорів, що передувала створенню комісій.

Іконников з сумом зазначає, що його сучасники не звикли з повагою ставитись до історичних пам'яток. Так, посилаючись на листування митрополита Євгенія з гр. Рум'янцевим, він зазначав, що в Київській казенній палаті гнили у льохах та ящиках важливі матеріали великій історичної цінності⁴. Він називає цей час періодом занепаду архівної справи, що привів до загибелі великої кількості документів, часто через недбале зберігання, а іноді і через навмисне їх знищення.

Дослідуючи стан архівної справи у XIX ст., вчений вказує на появу у друці описів архівних матеріалів, що зберігаються в окремих архівосховищах, та витягів з них. Він вважає, що ця робота ще не поставлена на належний рівень, хоча необхідність дослідження архівів з метою публікації їх матеріалів проголошував у XVIII В.М. Татищев. Пізніше досить широко використовував архівний матеріал у своїх наукових розробках кн. М.М. Щербатов.

Основними, щодо значимості, Іконников виділяє Московські архіви, як найбільш давні та багаті на документальний матеріал. Першим серед них він називає Московський архів міністерства іноземних справ, який "завідує найважливішою частиною в державному управлінні — зносинами з іноземними державами"⁵.

Іконников всебічно висвітлює історію створення цього архіву, показує, що з призначенням перших архіваріусів та директора архіву — історіографа Г.Ф. Міллера (1776) починається активна робота в архіві: розбираються та описуються справи, комплектуються документи та створюються реєстри. З праці В.Іконникова дізнаємося, що допомагали Міллеру Стріттер, Бантиш-Каменський і Соколовський. Особлива увага належить у цій справі М.М. Бантиш-Каменському (1783-1814), який систематизував та упорядкував описи архіву. В архіві, зазначає Іконников, було 2 відділи: дипломатичний і недипломатичний. До матеріалів дипломатичного відділу входили статейні списки, грамоти, трактати, договори з іноземними державами, дипломатичне листування, консульські справи та багато інших. До недипломатичного — державні російські родословні та історичні книги, що висвітлювали події, повязані з обранням на царство, коронацією, шлюбами, похованнями тощо⁶. Іконников досить грунтovно перераховує численні матеріали, що зберігаються у відділі: державні печатки, описи гербів російських намісництв, справи про російські ордени (1699-1777), церковні справи, різноманітні документи внутрішнього діловодства. Загальна кількість справ в архіві сягає 1 млн. Окремо в архіві зберігається матеріал (архів в архіві) Царства Польського і Великого князівства Литовського. Є в архіві і давньосховище, що утворилося у 1850 р. і зберігає пам'ятки державного значення, які в свою чергу також фондуються у 2-х відділах: пам'ятки письмові і пам'ятки матеріальні. Письмових нараховується 920 назв, у тому числі грамот і актів — 811, рукописних — 77, слов'янських стародрукованих книг — 32⁷.

Другим за значенням Іконников називає Московський архів Міністерства юстиції, де зберігаються матеріали про службу, поземельну власність та судове виробництво в Росії з XIV до XVIII ст. Він був упорядкований на базі матеріалів державних архівів: розрядного, архіву давніх справ і архіву вотчинного департаменту⁸.

Фонди архіву Міністерства юстиції складають три великі відділи: 1 відділ — колишній державний розрядний архів. Документи архіву складають справи дев'яти розрядних столів: московського, владимирського, новгородського, білгородського, севського, київського, грошового, помісного та приказного. Це наസамперед, списки робочого люду, їх оклади та низки інших матеріалів, що реєструвались у записних кни�ах. Так, на увагу заслуговують столбці московського столу, вотчинні грамоти помісного столу, приходні книги грошового прохання, службові приказного столу і т.д.

VII. Видатні архівісти України

Крім цього, у розрядних столах зберігалися боярські книги, куди заносились чини та посади осіб, що були на державній службі: боярські описи, жалецькі списки (імена міських дворян, які призначались на службу у Москву), родословні списки, іменні списки тощо⁹.

Зупиняється Іконников на справах Малоросійського приказу, що висвітлюють відносини України і Московської держави з другої половини ХVІІ і у ХVІІІ ст. Це передусім корпус документів щодо приєдання України до Росії, листування гетьманів з московськими царями тощо¹⁰.

У II-му відділі зберігаються документи приказів: кам'яного (що був заснований у 1584 р. і припинив свою діяльність у 1782); судного, пошукового, преображенського (політичні та карні справи), патріаршого, монастирського та ін. Крім документації приказів, також зберігались справи "Правительствуєщої Сената", які були передані в архів із сенатських департаментів Москви і Петербурга. Іконников зазначає, що протягом 1711-1797 рр. зібрались 7425 книг та 1186 в'язок документів (журнали, протоколи, укази), що торкалися діяльності різних приказів, колегій, комісій та ін.¹¹

У III відділі архіву зберігаються матеріали Помісного приказу — чоловитні, довідки, судові допити, описи земель, писцові книги, казки генерального двору та ін. Окрім саме Помісного приказу у цьому відділі знаходились матеріали установ, які заміняли прикази на місцях, передусім, вотчинних установ — контор, колегій, департаментів. Вони систематизувались за географічним принципом. Наголосимо, що це матеріал неперевершеної джерелознавчої ваги, оскільки зберігає відомості про опис та межування земель у Росії з ХV ст. до періоду Петра I.

Іконников зазначає, що у третьому відділі налічується усього 17918 книг, 15016 столбців, 779 в'язок.¹²

Наступним щодо важливості Іконников виділяє Московські т.зв. дворцові архіви, а саме архів "Оружайної Палаты" та архів "Дворцовоїkontоры".

Архів "Оружайної Палаты", на думку автора, становить собою унікальну збірку матеріалів та пам'яток, які складають найцінніший скарб, зібраний протягом віків російськими державотворцями. Це свого роду музей старожитностей, перлинами якого є друковані та рукописні книги та столбці. Друковані книги переважно церковного змісту. Рукописні книги (іх усього 1374, за ін. джерелами 1318), церковного і світського напряму. Велика кількість книг — описи церков, патріаршої різниці, царського майна в ХVI ст., списків служилих людей, стану московських дворів, прихідні та вихідні книги тощо.¹³

Окрім паперів, що відносяться до двірцевого управління там зберігались численні відомості про роботу мануфактур, фабрик, що були у двірцевому відомстві.

В архіві "Дворцової kontоры" поряд з документами двірцевого діловодства ХVІІІ ст. (до цього часу вся документація загинула у пожежі) також зберігалися книги та столбці ХVІІ ст. Уціліли столбці Приказу таємних справ царя Олексія Михайлова, що є цікаві дані щодо богословських дій царя, відвідин в'язниць, віїздів тощо.

Першу оцінку та аналіз цього матеріалу дав П.М.Строєв, який запропонував у 1840 р. Археографічній комісії видати "Виходы царей", які з'явились друком у 1844 р.¹⁴ Крім цього, зазначає Іконников, документи архіву неодноразово використовувались І.Забеліним, М.Калачовим, О.Барсуковим для своїх наукових розробок.

Окремий підрозділ вчений присвячує Архіву Межевої канцелярії (державному Межевому архіву) заснованому у січні 1768 р. До 1782 р. йшов процес комплектування та описування справ архіву, після чого, архів, за словами Іконникова, "був приведений у порядок". Але у 1812 р. при перевезенні архіву у Нижній Новгород та під час пожежі значно постраждали документи архіву. І тільки у 1830-1840 рр., під впливом актуалізації питання про збереження документальної спадщини, архів був упорядкований.

VII. Видатні архівісти України

Він був підпорядкований Міністерству юстиції, і мав два відділи: писцове та креслярське. В першому у 1869 р. налічувалось 482871 справа і щорічно поступало до 7000 справ)¹⁵.

Особливо велику джерелознавчу цінність цих матеріалів Іконников вбачав для дослідників економічних та статистичних питань історії Росії. Так, у креслярському відділенні цього архіву зберігаються результати генерального межування — т.зв. "Економіческого примечания", що охоплюють перелік усіх населених пунктів як у повіті, так і у окремих містах з означенням кількості дворів, душ населення, територіальних меж.

Вчений зупиняється на історії створення та діяльності архіву Міністерства закордонних справ, архіву Сенату та Синоду, архіву Державної Ради, ряду архівів воєнного міністерства тощо. Іконников торкається історії архіву Міністерства внутрішніх справ, Міністерства народної освіти, Міністерства фінансів та ін.

Важливе місце у творчій спадщині Іконникова посідають праці з історії архівної справи в Україні. Окремий розділ він присвятив Київському Центральному архіву, історія створення якого тісно пов'язана з діяльністю низки наукових установ і товариств України, які сприяли заснуванню архіву як головного складника національного документального багатства.

Після заснування Київського університету св.Володимира (1834) групі вчених-викладачів університету — Максимовичу, Зеновичу, Орнацькому вдалося заснувати т.зв. Тимчасовий комітет для розшуку старожитностей (1836), який своєю діяльністю заклав підґрунт для утворення майбутніх, більш професійно організованих наукових історичних інституцій. На цьому фундаменті і виникла пізніше Тимчасова комісія для розгляду давніх актів при київському, подільському, волинському генерал-губернаторові і діяла при його канцелярії. В науковій літературі вона відома як Київська Археографічна комісія, що була урочисто відкрита 8 грудня 1843 р. В ній працювали В.Антонович, М.Грушевський, О.Левицький, І.Каманін, М.Іваницев, В.Іконников та ін. Перелік цього сузір'я імен не потребує коментаря, бо кожен член комісії був видатною особистістю, вченим з ім'ям в історичному світі.

Київська Археографічна комісія працювала до 1921 року і залишила по собі величезну наукову спадщину: десятки томів надрукованих архівних джерел і монографій з різних питань історії України, видання козацьких літописів, збірники наукових статей, археографічні студії тощо.

Зібрані комісією численні матеріали лягли в основу створення в Україні державного історичного архіву — Київського центрального архіву давніх актів, який став фундацією національної архівно-археографічної діяльності. Величезна заслуга у його організації та становленні як наукової інституції належить відомому історику-правнику, архівісту та археографу М.Д.Іваницеву.

Київський архів давніх актів розмістився у великий залі приміщення Київського університету, де він і працював аж до Великої Вітчизняної війни. Штат архіву спочатку був невеликим: завідувач, два помічники, служник. Пізніше кількість працівників архіву досягла 9-12 чоловік, і тільки на початку ХХ ст. архів дочекався нарешті збільшення штатів. Що ж до завідувачів архіву — В.О.Корд, І.М.Каманін, В.О.Романовський — то іх наукова кваліфікація була добре відома серед істориків.

Активна робота архіву почалася з 1855 року. До архіву було завезено 5838 актових книг та 453381 акремих документів. Спочатку архів призначався виключно для збереження актових книг, тому всі інші матеріали залишились розпорошеними по різних архівосховищах України. Однак, згодом учени дійшли висновку про необхідність передати до Центрального Київського архіву і інші відомі матеріали, що являли собою історичну цінність. Так, у 1882 р. з судових установ було передано 8512 цивільних справ та 85000 карних, у 1883 р. надійшли справи з Київської казеної палати (300 в'язок кінця ХУШ ст.). В архів потрапили документи Генеральної

VII. Видатні архівісти України

військової канцелярії, Генерального суду, полкових канцелярій Гетьманщини, Малоросійської колегії та ін. Але й то була краплина в морі порівнюючи з кількістю документів, що століттями накопичувалися в Україні.

Однак, вже на початку 1890 р. архів був представлений чисельно та багатою колекцією документів на польській, латинській та вірменській мовах. Загалом це були матеріали XVI–XVІІІ ст. Найдавніші книги датуються 1520 р., але записи в них відносяться іноді і до XIV ст.¹⁶

Київський архів поступово ставав провідним центром пошуку, збирання, вивчення і видання важливих писемних пам'яток української історії.

Окремий підрозділ Іконников присвятив Архіву колишньої Малоросійської колегії, яка була створена за наказом Петра I 2 квітня 1722 р. з метою нагляду та контролю за діяльністю українського гетьманського уряду та козацької старшини і обмеженням автономії України. Малоросійська колегія стала вищою судовою, скарбницею та законодавчою інстанцією в управлінні України. Перебувала колегія у Глухові і складалася з президента, бригадира С. Вельямінова, шести штаб-офіцерів російських полків і гарнізонів на Гетьманщині і одного прокурора колегії, який призначався на один рік. Одночасно існувала в Гетьманщині і Генеральній військовій канцелярії, як розпорядчий орган у складі Генеральної старшини на чолі з Полуботком.

До обов'язків колегії входило наглядати за ходом справ в усіх урядових інституціях, збирати податки та контролювати всі заходи й витрати, наглядати за діловодством в Генеральній канцелярії тощо.

Козацька старшина чинила опір контрольним заходам царського уряду, які в особі Малоросійської колегії узурпували всі права українського уряду, що суперечило автономному устрою Гетьманщини. У 1727 р. Малоросійська колегія була скасована, її поновлення припадає на час правління Катерини II, яка 10 листопада 1764 р. видала наказ "Об учреждении в Малороссии вместо гетманского правления Малороссийской коллегии". Зміст катериненського наказу полягав у тому, що, по-перше, в Україні назавжди ліквідовувалася гетьманська влада, по-друге, вводився новий орган управління — Малоросійська колегія на чолі з президентом — графом П. О. Рум'янцевим, який водночас був генерал-губернатором України і головнокомандуючим усіх військ на її території.

До складу колегії входило 8 членів: 4 росіяніна і 4 українці (генеральний обозний Кочубей, генеральний писар Туманський, генеральний осавул Журавка, генеральний хорунжий Апостол). Мета її — остаточне знищенння залишків самоуправління в Україні.

Ліквідована Малоросійська колегія була у 1786 р., коли в Україні було поширено систему адміністративного управління Російської держави.

Іконников досить докладно зупиняється на огляді справ архіву, історії їх комплектування, систематизації, упорядкування та подальшому використанні. Він констатує, що до архіву входили справи Генеральної військової канцелярії, починаючи з 1656 р., тобто з періоду присиднання України до Росії.

Також в архіві є значна частина справ Чернігівської полкової канцелярії і гродського суду. Після ліквідації Малоросійської колегії (1786) її архів разом з усіма справами Генеральної військової канцелярії переїхав до Чернігова, у заснований тоді ж губернський архів, — згодом, — архів губернського правління. Того ж 1786 р. були передані у Чернігівський губернський архів вирішенні справи полкової канцелярії і гродського суду. У 1879 р. за ініціативою історико-філологічного товариства, що діяло при Харківському університеті, було вказано на необхідність придбання матеріалів архіву старих справ, що знаходився у Чернігові при губернському правлінні. Таким чином, у 1880 р. архів переїхав з Чернігова і увійшов до архівозбірки Харківського університету. До його фондів увійшли документи архіву Малоросійської колегії (30000 справ), справи архіву губернського правління (18000)

VII. Видатні архівісти України

та ін. Архів складався з декількох відділів: адміністративного, грошового, поштового, військового та ін.¹⁷. Треба зазначити, що значна частина архіву зберігала чимало документів про повинності козаків, про їх переселення на нові місця, про надання чинів тощо.

На думку Іконникова, Архів Малоросійської колегії може вважатися "найбільш важливим і цікавим провінційним архівом"¹⁸.

Висвітлюючи стан архівної справи на місцях, Іконников зазначає, що уперше посада архіваріуса з'являється в штатах архівних співробітників у 1763 р. з окладом у 200 руб. Але поява такої штатної одиниці не поліпшила становища в архівній справі на місцях. Пізніше, указ 1768 р. вимагав, щоб посаду архіваріуса займала людина чесна, твереза, без недоліків...¹⁹.

Організація обласних архівів відноситься вже до 1775 р.

Умови зберігання матеріалів в архівах цього рангу були зовсім непригодні. Приміщення були, як правило, дерев'яні і легко спалахували, матеріал був не систематизований і не описаний. Зрозуміло, що користуватися ним було неможливо.

Досить докладно він зуспіняється на архіві губернського правління Харківської губернії, де з 1765 р. була заснована Харківська губернська канцелярія. В архіві Харківського губернського правління зберігаються справи кoliшньої Харківської полкової канцелярії, справи слободських полків з 1762 р., харківського слободського батальйона з 1770 р., української губернської канцелярії з 1765 р. Там само зберігаються збірки документів канцелярії харківського губернатора з 1765 р., губернського прокурора з 1765 р., губернських комісій: будівничої, шляхів та народна продовольча з 1833 р., харківського генерал-губернатора з 1839 р. тощо.²⁰

У відомстві Харківського окружного суду зібрані матеріали скасованих судових інстанцій Харківської губернії, а саме: повітових судів, міського магістрату, харківської цивільної та карної палати. Архів казеної палати починається з XIX ст., але там зберігаються і ревізькі книги за 1722 та 1733 рр. (найстаріші). Більш ранніх справ в архівах Харківської губернії не збереглося.²¹

Не менш цікавими є матеріали архіву Київського губернського правління. Вони, як правило, торкаються XVIII та XIX ст. та висвітлюють питання внутрішнього життя міста, соціальні проблеми, торгівлю, промисли, історію козаків, гайдамаків тощо. В архівах губернського правління знаходиться також багатий актовий матеріал про ставлення малоросійської старшини до козацтва, про земельні справи заможної верхівки, маєтності Кирила Розумовського та ін.²²

Далі вчений висвітлює склад чернігівських та полтавських архівів, частина матеріалів яких увійшла до "Актов Южной и Западной России". Як правило, це матеріали юридичного плану, опрацьованих О.М.Лазаревським при підготовці праці "О малороссийских посполитых крестьянах".

В архівах Новоросійського краю та Бессарабської області працював відомий історик та краєзнавець А.О.Скальковський, який прислужився і розбору справ створюваного тоді Одеського історичного архіву. Однак, із заснуванням Одеського товариства історії і старожитностей було прийняте рішення про передачу справ до архіву товариства. Багато документальних матеріалів були видруковані в "Записках" Одеського товариства історії і старожитностей. Так, у друци з'являються відомості про Таврійський архів²³, Бессарабський обласний архів та ін.²⁴

Подає інформацію Іконников і про архіви Царства Польського: Калішський воєводський архів, Люблинський, Седлецький, Ломжинський та ін.

Окремим розділом виступають епархіальні, монастирські та церковні архіви. Вчений зазначає, що велике значення для вивчення церковної історії мають архіви духовних консисторій та епархіальні архіви. Іконников пише, що систематичний розгляд справ в архівах консисторій розпочався з часу опису архіву Синоду, над яким працювала спеціально призначена комісія. Разом з тим, активніше почали

VII. Видатні архівісти України

діяти і єпархіальні історико-статистичні комітети, обов'язком яких був опис єпархій, монастирів та церков. Так, на основі дослідження архівів були укладені "Історико-статистические сведения о Санкт-Петербургской епархии"²⁵.

В архіві старих справ Московської духовної консисторії зберігаються матеріали Московського єпархіального управління, із заснуванням Синоду, замість патріарших приказів духовного (судного) та церковних справ, з'явилась нова колегіальна установа – Московська дикастерія, яка була переименована у 1744 р. у консисторію. Справи, що зберігались у дикастерії значно постраждали внаслідок пожежі 1737 р., а потім, у 1812 р. справи не тільки погоріли, а й значною мірою були навмисно знищені. Однак, збереглися протоколи дикастерії в архіві з 1724 р. до 1800 р., духовні книги ("Исповедные росписи") з 1737 р. і метричні книги з 1777 р., які вміщують багатий систематичний матеріал. Іконников зазначає, що на основі збереженого матеріалу можна простежити історію єпархиального управління з 1721 до XIX ст. і наводить численний опублікований джерелознавчий матеріал²⁶.

Досліджує Іконников і документальну спадщину Архіву Київської духовної консисторії, матеріалами якої користувалися численні дослідники. Так, ряд джерел використав М.Закревський при підготовці своєї праці про історію Києва, П.Лебединцев – під час роботи над історією Київської митрополії та ін. Висвітлює Іконников і збірки Харківської духовної консисторії, Катеринославської єпархії, Полтавської консисторії, Подольської духовної консисторії тощо. Архів Подольської духовної консисторії вміщує матеріали, що торкаються історії православ'я у краї. Вони значною мірою опубліковані на сторінках "Подольських епархиальних ведомостей", "Трудов для історико-статистического описания Подольской епархии" та ін. видань.

Загалом, пише Іконников, архівні справи духовних консисторій ще мало дослідженні, вони є вахливим матеріалом для вивчення історії російської церковної адміністрації та духовенства. Вчений докладно висвітлює архіви монастирів та наявність в них багатого джерельного матеріалу. Окрім оприлюднення наявного у них матеріалу, Іконников наводить ґрутовну бібліографію вже опублікованих джерел.

Поряд з державними архівами, які відомі своїми багатими збірками і колекціями, вагоме значення Іконников надає родовим та приватним архівам, де зберігалися "зіbrання родових актів, що належали відомим особам, або служилим людям"²⁷.

Таким чином, вчений називає родинний архів гр. Шереметьєвих, багато матеріалів з якого було опубліковано на сторінках спеціальних видань та тогочасної періодики, архів Строганових, – родини відомої своєю любов'ю до книжкової справи та збереженню пам'ятків відчизняної історії та культури; архів гр. К.Г.Розумовського, який з часом за шлюбними зв'язками перейшов до гр. О.С.Уварова. До речі, Іконников пише, що листування гетьмана К.Г.Розумовського та численні документи щодо його діяльності знаходяться і в архіві кн. С.М.Воронцова. З часом частина архіву потрапила в колекцію держархівосховищ, а основна частина була розпродана близько 1839 року²⁸.

Зупиняється Іконников і на родових архівах відомих діячів науки та культури України. Так, він наводить відомості про долю рукописної спадщини М.А.Маркевича. Він зазначає, що після його смерті у 1860 р. не вдалося виявити сімейних паперів, які, як відомо, покійний досить ретельно збирал. Однак, як зазначає Іконников, сам Маркевич у 50-х рр. вказував, що в його колекціях знаходилося зіbrання паперів гетьмана Скоропадського, частина архіву Рум'янцева, частина архіву гетьмана Розумовського, який був вивезений разом з бібліотекою з Батурина у Віденсь, де жив його син – гр. О.К.Розумовський; рукописи київського митрополита Самуїла Миславського, багате зіbrання автографів гр. Гудовича, папери Кочубеїв тощо.

VII. Видатні архівісти України

Колекцію Маркевича складали понад 6000 автографів, серед яких зустрічаються імена майже усіх гетьманів, генеральної старшини, малоросійських полковників, молдавських господарів, російських фельдмаршалів, канцлерів, послів тощо²⁹.

Суттєве значення мають і зібрання паперів О.Ханенка, що охоплюють період від царювання Петра I до царювання Петра III, матеріали сімейного архіву Марковичів, який зберігає багатий матеріал для дослідників малоросійської старовини і родовий архів Сулим, що знаходився у с.Сулимівка Переяславського повіту Полтавської губернії.

Відомий архів і гр. Г.Милорадовича (м.Любеч, Городницького повіту, Чернігівської губернії). Архів складають приблизно 7000 документів з історії тих місцевостей Малоросії, де знаходились маєтки Павла Полуботка, значна частина яких, знов-таки, за шлюбними звязками перейшла до Милорадовичів.³⁰

Зупиняється Іконников і на особових архівах гр. Ф.Платера, кн. Любомирських, кн. Острозьких, кн. Яблоновських, гр. Ходкевичів, гр. Чацьких та багатьох інших.³¹

У Варшаві сконцентровані архівні зібранки гр. Замойських, Красинських, Коссаківських. Іконников зазначає, що до колекції Замойського потрапили залишки розпорядженого архіву Конецпольських та багатий архів Яблоневських. Ті матеріали висвітнюють історію родів, укладення генеалогій, родинні та сімейні звязки.

Закінчуючи дослідження родових та приватних архівів, Іконников зазначає, що саме цей корпус документів найменш захищений від усіх випадковостей та природних лихоліть. Багато безцінного матеріалу розпродають, розкрадають, розпорощують по різних сховищах або вони гинуть від безгосподарності, пожежі або повені. І якщо, пише Іконников, М.В.Калачов в своїх останніх замітках і підкresлював, що нарешті приділяється належна увага архівам, то він мав на увазі державні архівосховища, а не приватні та особові. Правда, немало колекцій сімейних та родових архівів передішло до громадських установ, або влилось у державні архівні зібрання.

І тут Іконников називає необхідною умовою виживання архівів на матеріальну підтримку і піклування з боку державних структур.

Висвітлюючи питання про українку в зарубіжних архівах В.Іконников сконцентрував матеріал у розділах за окремими країнами, а усередині кожної з них класифікував його за місцем зберігання, а саме: в архівах, бібліотеках, музеях.

Автор сконцентрував увагу на архівосховищах Італії, Австрії, Саксонії, Пруссії, Швеції, Данії, Англії та ін. країн. Окремо зупинився на архівах слов'янських країн. Доречі, цей доробок вченого один з найбільших, як за фактологічним матеріалом, так і за обсягом. Автор розповідає про Львівський архів, заснований наприкінці XVIII ст., де було зібрано понад 15 тис. судебників. У Магістрацькому архіві та Міській ратуші зберігалося чимало документів в оригіналах та копіях, що торкаються історії Львова. Це королівські приватні грамоти, судові рішення, книги магістрацького суду, численна епістолярія, що виступає цінним джерелом для дослідження зовнішніх відносин та внутрішнього становища Львова. При Львівському Ставропігійському інституті (Львівське братство) знаходився архів, де зберігалися документи з історії Львівського братства. Львівський Єпископат, історії монастирів та церков. Багато рукописів та цінних документів знаходилось і в бібліотеці Львівського університету, зокрема каталоги монастирських бібліотек.

Особливою увагою Іконников відзначив Бібліотеку та Музей Осолинських у Львові. Він подає історію створення цієї наукової інституції, розповідає про зібрані бібліографічні раритети, про керівників цього закладу. Там зберігалося багате зібрання різних джерел з історії козацьких війн. Була знайдена епістолярна колекція та актовий матеріал князів Острозьких; історичні записи XVI ст., листування Хмельницького і Киселя, листи запорозького гетьмана Ханенка до гетьмана польського 1670 р., копії грамот, матеріали князів Радзивілів, Вишневецьких, Збаражських,

VII. Видатні архівісти України

Любецьких та ін., опис Зборовської битви тощо. Цікавий матеріал перебував у Перемишльському міському архіві: це документи, що висвітлюють історію краю, починаючи з половини XIV ст. Серед особистих бібліотек Іконників виділяє книгозбирні гр. Тарновських, гр. Потоцьких, кн. Сангушок та ін.

Відомою своїми унікальними колекціями була і Krakівська Академія наук, при якій існували археологічний та нумізматичний музеї. Там зберігались численні збірки документів з історії Польщі та її взаємин з іншими державами. Особливо цінним для дослідників був архів кн. Чарторийських. Всього в цій науковій установі (музей, бібліотека і архів) зберігалось 5 тис. рукописів, 900 пергаментних грамот та декілька тисяч окремих документів.³²

У Познані працювали Капітульний та Міський архів. У Міському архіві було 523 грамоти на пергамент. Торкається автор і питання щодо матеріалів особистих бібліотек гр. Рачинських у Познані та гр. Дзялинських у Курніку.

Пропонований увазі читача огляд доробку В.С.Іконникова в галузі архівознавства дозволяє констатувати, що вченому вперше в національній історіографії вдалося систематизувати та узагальнити величезний територіально розгоршений комплекс архівних документів з вітчизняної історії, що зберігаються в російських та закордонних архівах.

¹ Иконников В.С.Опыт русской историографии (далі Опыт...).—Т.1.—Кн.1-2.—К.,1891-1892 ; Т.ІІ.—Кн.1-2.—К.,1908.

² Иконников В.С. Опыт.—Т.1.—Кн.1.—С.385.

³ Иконников В.С.Губернские учёные архивные комиссии (1884-1890) // КУИ.—1891.—№ 12.—Неоф.ч.—С.101-136.

⁴ Иконников В.С.Опыт.—Т.1.—Кн.1.—С.111.

⁵ Там само. — С.386

⁶ Там само. — С.389.

⁷ Там само. — С.391.

⁸ Там само. — С.414.

⁹ Там само. — С.414-416.

¹⁰ Там само. — С.417.

¹¹ Там само. — С.418.

¹² Там само. — С.422.

¹³ Там само. — С.431.

¹⁴ Там само. — С.432.

¹⁵ Там само. — С.435.

¹⁶ Там само. — С.494 (1 прим.)

¹⁷ Там само. — Т.І.—Кн.2.—С.991-992.

¹⁸ Там само. — Т.1.—Кн.1.—С.502.

¹⁹ Там само. — С.508.

²⁰ Там само. — С.531.

²¹ Там само. — С.532.

²² Там само. — С.549.

²³ Таврические губернские ведомости. —1843.—№ 31.

²⁴ Бессарабские областные ведомости. —1862.—№ 1-4,10-12,15,17,19.

²⁵ Иконников В.С.Опыт.—Т.1.—Кн.1.—С.580.

²⁶ Там само. — С.580-581.

²⁷ Там само. — Т.1.—Кн.2.—С.1073.

²⁸ Там само. — С.1097.

²⁹ Там само. — С.1219 (1 прим.).

³⁰ Там само. — С.1224.

³¹ Там само. — С.1228-1233.

³² Там само. — С.151934.Там само. - С.1525